

originalnim tekstom, uvodnikom Franje Zenka, bibliografijom, izdanjima glavnih djela F. Petrića i izborom iz literature o njemu daje već, kao kritička informacija, jak poticaj naprijed spomenutom zahtjevu upućenom našim historičarima.

Ljerka Šifler-Premec

WOLF DIETRICH BEHSCHNITT, NATIONALISMUS BEI SERBEN UND KROATEN 1830—1914. ANALYSE UND TYPOLOGIE DER NATIONALEN IDEOLOGIE.

R. Oldenbourg Verlag, München 1980, 423 S., Südosteuropäische Arbeiten 74.

»Nacionalizam« je danas uglavnom negativan pojam; prigovor nacionalizma može imati različite funkcije, od napadaja do političke optužbe; on je priznak »desne« devijacije i u »zapadnim« i u socijalističkim zemljama (postoji u Njemačkoj i »lijevi nacionalizam«, ali je to sasvim nova pojava). U razdoblju nacionalnih država u XIX st. nacionalizam je bio pozitivna pojava. Mogla bi se, npr., »narodnost« iliraca tumačiti u smislu »nacionalizma«. Hrvatska historiografija počela se tek u zadnje vrijeme baviti poviješću hrvatskog nacionalizma, izuzmemo li njegove južnoslavenske varijante kao npr. ilirizam.¹

Granica između nacionalne ideje i nacionalizma ne može se strogo odrediti; ocjena zavisi od ideološko-političkog stava i od vremenskih okolnosti. Analiza povijesti nacionalnih ideologija u vlastitog naroda uvijek je težak poduhvat, jer istraživač živi u tradiciji dotičnog nacionalizma, iako toga nije svjestan. Ako se toj problematici pristupi izvana, mogu se lakše rastumačiti ideološke pojave.² Znatno teže od istraživanja pojedine nacionalne ideologije je usporedna analiza onih ideologija koje su se u konkretnom povijesnom trenutku međusobno sukobljavale, npr. analiza hrvatskog i srpskog nacionalizma u XIX stoljeću. Poteškoća postoji još i u tome što je suvremena nacionalna svijest preuzela razne elemente iz povijesti nacionalne misli koji danas imaju još istu pojmovnu sadržinu, ali drugu funkciju. Zbog toga je analiza nacionalizma mukotrpan posao; mora se imati na umu i to da prijašnji »ideolozi« nisu današnji narod, te da političke ideologije treba interpretirati prema društvenim uvjetima dotične epohe.³ Mora se biti vrlo oprezan ako se čini da postoji kontinuitet od radikalnih nacionalnih ideologija XIX st. do danas, a to se tiče npr. i hrvatske interpretacije Karadžićeva shvaćanja jezične nacije, kao i srpske interpretacije pravaštva.

Behschnittova knjiga nastala je kao doktorska disertacija u okviru većega znanstvenog projekta o evropskim nacionalizmima XIX st. pod vodstvom Theodora Schiedera, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Kölnu.⁴ Taj je poduhvat u

¹ Usp. W. Kessler, Politik, Kultur und Gesellschaft in Kroatien und Slawonien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts — Historiographie und Grundlagen. Südosteuropäische Arbeiten 77. München 1981.

² Za Njemačku to dokazuje Robert M. Berdahl, New thoughts on German nationalism, American Historical Review LXXVII, 1972.

³ Usp. Heinrich August Winkler (Hrsg.): Nationalismus. Königstein/Ts. 1979.

⁴ Usp. zbornik »Sozialstruktur und Organisation europäischer Nationalbewegungen«, München 1971.

njemačkoj tradiciji istraživanja domaćeg i tuđih nacionalizma koja je vezana s imenom, npr., Eugena Lemberga i Theodora Schiedera.⁶ Disertacija je bila dovršena 1971. a prvi put je tiskana kao rukopis 1976. Dobro je primljena, a u međuvremenu je postala prava rijetkost. Zbog toga ju je Südost-Institut iz Münchena izdao po drugi put kao knjigu, kako bi bila pristupačna široj znanstvenoj javnosti. Za njemačke prilike u istraživanju povijesti naroda Jugoslavije knjiga predstavlja veliko dostignuće, jer tu se prvi put u njemačkoj povijesnoj znanosti, a uz primjenu današnje znanstvene metodologije, rasvjetljuje jugoslavenska nacionalna problematika koja se inače teško shvaća. Do danas — osim rasprava Jaroslava Šidaka⁷ — nije bilo zadovoljavajućih prikaza ilirizma niti iscrpnijih analiza nacionalne koncepcije Vuka Stefanovića Karadžića itd., a uopće nije bilo, kao ni u Jugoslaviji, kriterija za usporedbu i ocjenu, ako ne uzmemo u obzir političke kategorije. Behschnitt raspravlja o »Načertaniju« Ilije Garašanina (str. 54—65, bilješke 267—276), o Karadžićevu spisu »Srbi svi i svuda« (65—82, 276—287), o Svetozaru Miletiću (83—98, 287—295) i Svetozaru Markoviću (98—108, 295—301). Poglavlje »Nacionalizam u Srba« završava raspravom o Narodnoj odbrani i društvu Ujedinjenje ili smrt (108—132, 301—318). Na hrvatskoj strani uzima u obzir ilirce (133—160, 319—336), Strossmayera i Račkoga (161—172, 336—346), Antu Starčevića i pravaštvo (172—186, 347—357), hrvatsku Socijalnu demokraciju (186—200, 357—365) i Nacionalističku omladinu (201—230, 365—385).

Sve su to vrlo informativni dijelovi, iz kojih njemački čitalac upoznaje mnogo novoga, iako u zadnje vrijeme ima više priloga o toj problematici na njemačkom jeziku. U opširnim bilješkama autor navodi dosta citata i drugih informacija, koje za one koji ne znaju hrvatski ili srpski nisu inače dostupne, no ipak bi bolje bilo da je one stvarne informacije unio većim dijelom u tekst same rasprave. Za jednog specijalista čini se da tu ima i previše ponavljanja. U uvodu Behschnitt upozorava na aktualnost tematike, a njegova aktualnost je ona prvih godina osmog desetljeća koju za drugo izdanje svoje knjige nije više aktualizirao.

U prvom poglavlju »Zur Ansatzproblematik der Nationalismusforschung« referira o najvažnijim teorijama, ne ulazeći u jugoslavensku diskusiju najnovijeg vremena.⁷ Kao »preduvjetje nacionalizma« skicira ukratko povijest Srba i Hrvata od srednjeg vijeka do Prvoga svjetskog rata (22—43, 256—266). Tu daje uglavnom solidne informacije, iako bi se o nekim stvarima izvan uže tematike knjige moglo sumnjati, kao npr. o »realnoj uniji« između Hrvatske i Ugarske, koju povezuje s Pacta conventa 1102. godine (32).

»Na pitanje o početku nacionalizma u Srba i Hrvata ne može se dati jednoznačan odgovor«, završava autor (40), a nakon tog jasno kaže da su Križanić, Ritter-Vitezović i drugi samo preteče, a ne »ideolozi« u njegovu smislu. Nakon toga uvoda

⁵ Eugen Lemberg, *Nationalismus I—II*, Reinbek 1964; isti, *Ideologie und Gesellschaft*, Stuttgart 1974. — Theodor Schieder, *Der Nationalstaat in Europa als historisches Phänomen*, Köln 1964; isti, *Typologie und Erscheinungsformen des Nationalstaats in Europa*, *Historische Zeitschrift* CCLII, 1966; usp. Hans Mommsen, *Nationalismus (Sowjetsystem und demokratische Gesellschaft IV)*, Freiburg 1971).

⁶ *Der Illyrismus, — Ideen und Probleme*, u zborniku »L'udovít Štúr und die slawische Wechselseitigkeit«, Bratislava 1969; *Ilirski pokret, u knjizi »Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća«*, Zagreb 1981, 191—215; usp. također »Jugoslavenska ideja u Ilirskom pokretu«, u knjizi »Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća«, Zagreb 1973, 113—124.

⁷ Usp. moj prikaz u *Südost-Forschungen* XXXIX, 1980, 312—313.

razvija svoju, kako on kaže, »specijalnu« tipologiju, nudeći pri tome jedan trostup-njeviti sistem:

srbizam	kroatizam	federativno jugoslavenstvo
velikosrbizam	velikokroatizam	integralno jugoslavenstvo
pansrbizam	pankroatizam	unitarističko jugoslavenstvo

Osim toga, on uvodi pojam pseudo-jugoslavenstva za pojave pokrivanja pansrbizma odnosno pankroatizma. Tipologija je upotrebljiva, samo se čini da ona primorava autora da ponekad svoje primjere potčini tom sistemu. Više puta se tipologija čini odveć mehanističkom: Vukotinićev »kroatizam« iz 1842. dakako nije onaj Behschnittov iz 1971, a grof Janko Drašković nije nipošto htio biti predstavnikom »iredentističkog velikokroatizma« (148 i sl.); i jedan i drugi moraju se ocjenjivati u tradiciji politike hrvatskih staleža, za koju Behschnitt nema osjećaja. On je morao svoj »sintetski prikaz nacionalizma kod Hrvata i Srba« i svoje »sistematsko strukturiranje istraživačkog predmeta sistemom kategorija« izgraditi na rezultatima koji su sa svoje strane već posljedica nacionalnih ideologija. Eugen Lemberg je već 1964. upozorio na to »da slika o povijesti nacionalne ili naciji slične grupe sama po sebi predstavlja bitan element nacionalizma«,⁸ a Behschnittovi izvori djelomično su rezultati takvih slika. Slabosti i nedostaci njegove radnje većim su dijelom posljedica oskudice literature kojom se služio, a također posljedica činjenice da je takav predmet preopširan za jednu disertaciju.

Terminologija nije uvijek najsretnija: jesu li Strossmayer i Rački doista bili »ideolozi hrvatskog nacionalizma«? Što je to »1861. stvorena, u Ugarsku integrirana srpska Vojvodina« (40)? Nisu li njegovi ideolozi različite kakvoće, nisu li oni ponekad više problem recepcije, nego onoga što je u njihovim spisima stvarno rečeno?

Behschnittova je zasluga da je njemačkog čitaoca upozorio na dotičnu problematiku i da je kao prvi pokušao interpretirati izraze nacionalnih ideologija kod Hrvata i Srba u XIX stoljeću u jednoj cjelini. Autoru bi se na dosta mjesta moglo prigovoriti i s teoretske i sa stvarne strane, no do danas nema sličnog pokušaja. Autor u pogovoru pokazuje da je svjestan granica svoga postupka, ali će njegovo djelo ipak biti od važnosti, u najmanju ruku, za njemačku historiografiju.

Radnja je izazov za hrvatsku i srpsku historiografiju da se temeljitije i uspo-redno pozabave tim pitanjima i da same pokušaju dati sličnu sintezu. Izbjegavanje spornih točaka nije nikakav prilog njihovu rješavanju. Nedostaju, npr., istraživanja razvitka srpske nacionalne svijesti u Hrvatskoj i Slavoniji, hrvatske nacionalne svijesti u Krajini itd. Bilo bi dobro da se hrvatska i srpska historiografija temeljito pozabave ovom radnjom i dađu o njoj svoju kritiku. Iz perspektive 1971. godine Behschnittova radnja značajan je doprinos pitanju hrvatskog i srpskog nacionalizma, ali za drugo izdanje autor na žalost nije iskoristio mogućnost da ne samo popravi neke pogreške nego da je temeljito preradi.

U svakom slučaju treba ovu knjigu čitati i o njoj diskutirati.

Wolfgang Kessler

⁸ »... das Geschichtsbild einer nationalen oder nationähnlichen Gruppe selbst ein wesentliches Element des Nationalismus darstellt...« Lemberg, Nationalismus I, 13; usp. Kessler, n. d. 56 i sl.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — prosinac 1982.